

האם שיעורי התורה נמדדים בנפח או משקל/ידידיה דוד פרג'ון

א. פתיחה

אשרינו שבחר בנו ונתן לנו את תורתו המתוקה!
ישנה שאלה ידועה, האם לשער את המאכלים שאנו אוכלים (ועוד דברים) ע"י נפח או במשקל. שאלה זו נידונה רבות בשולחן המלכים, מאן מלכי רבנן, ואמרת אל ליבי לבוא ולברר זאת אי"ה. בסוגיה נראה בעז"ה שתי גישות בהמרת הנפח למשקל. גישת הגאונים שלא הבחינו בין נפח למשקל, וגישת הרמב"ם שהבחינו בין נפח למשקל, ולכן כשהמיר מנפח למשקל המיר רק במין מסוים. כמו כן נראה את דברי הראש"ל הגר"י יוסף שכתב לשער רק במשקל ונוכח בס"ד שאין להכריח זאת. וכן נברר את מנהג הספרדים בענין זה. יה"ר שיאיר ה' עינינו ויפתח ליבנו בתורתו ונזכה שיבנה ביהמ"ק ויתן חלקנו בתורתו, תורת ירושלים, תורת אמת אכ"ר.

ב. מקורות בחז"ל שמשערים בנפח

משמע במשנה בכלים שמשערים ע"י מדידת הנפח

המשנה בכלים (פ"ז מ"ו) מגדירה איך משערים 'כביצה', לדעת ר' יהודה לוקח ביצה גדולה שבגדולות' וביצה 'קטנה שבקטנות' ונותן אותן לתוך כוס מלאה מים, את המים שיוצאים מהכוס בעקבות התמלאותה, לוקחים ומחלקים לשניים, וזה שיעור ביצה בינונית¹. ר' יוסי חולק וסובר שא"א לדעת מהי הביצה הגדולה ומהי הקטנה ולכן הולכים ע"פ דעת רואה, דהיינו שאין צריך למדוד מהי ביצה בינונית, אלא מה שנראה לו בעין ביצה בינונית, ישער על פיה את שיעורי התורה.
מ"מ בין לדעת ר' יוסי ובין לדעת ר' יהודה השיעור המדובר במשנה הוא בנפח, היינו שבדקים את גודל גוף הביצה עצמה.

1. כך פירש הברטנורא שם.

מהתוספתא בנזיר מוכח שמשערים בנפח

התוספתא בנזיר (ליברמן [פ"ד ה"א]) תולה את חיוב נזיר (עקב חילול הנזירות באכילת דבר האסור לנזיר) בבדיקה. הבדיקה מתבצעת בכך ששמים זית אגורי (בינוני²) בתוך כוס מלאה יין, מהכוס נופל יין בשיעור כזית ובודקים אם הנזיר שתה כשיעור היין שנשפך, ואם שתה חייב.

בדיקה זו נעשית ע"י שבודקים מהו נפח המים שנשפכו ולא מהו משקלם.

דרך המדידה שהובאה בפסחים היא ע"פ נפח

הגמרא בפסחים (קט, א) הביאה את מימרת ר"ח³ שאמר ששיעור רביעית למצוות שונות שהביאה התורה הוא אצבעים על אצבעים ברום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע⁴. דרך מדידה זו היא כאשר רוצים למדוד נפח מוצר, שהרי לשער משקל לא עוזר לדעת את השטח של המוצר אלא את כובדו.

ג. מקורות בחז"ל שמשמע מהם שמודדים במשקל

מהתורה וכן מהגמ' בכריתות נראה שאת שמן המשחה והקטורת מדדו ע"י משקל, ודחיה לכך

אחר הראיות לעיל לכך שמשערים בנפח את שיעורי התורה, ראיתי שיש מקורות שמשמע מהם שצריך לעשות דווקא במשקל ואמרתי אל ליבי לבוא לברר את הדברים. בתורתנו הקדושה בחומש שמות (פרק ל פסוק כג - כד [פרשת כי תשא]) בעשיית שמן המשחה כתיב, "ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור חמש מאות וקנמן בשם מחציתו חמשים ומאתים וקנה בשם חמשים ומאתים. וקדה חמש מאות בשקל הקדש ושמן זית הין. ועשית אתו שמן משחת קדש רקח מרקחת מעשה רקח שמן משחת קדש יהיה".

2. כמובא במשנה כלים (פ"ז, מ"ח): "כזית שאמרו לא גדול ולא קטן אלא בינוני זה אגורי".

3. הגמרא (שם): "אמר רב חסדא רביעית של תורה אצבעים על אצבעים ברום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע"

4. דהיינו רביעית היא נפח של $2*2*2.7$ אצבעות. החשבון (של 2.7 אצבעות) כך: 2 אצבעות ועוד חצי אצבע ועוד חומש אצבע (בתרגיל נראה כך $2+1/2+1/5$) יוצא 2.7 כי עושים לחצי ולחומש מכנה משותף כזה: $2=2+5/10+2/10$, 7/10 היינו 2.7.

משמע מהפסוקים שהסימנים לשמן המשחה צריכים להיות במשקל שהרי המידות שניתנו בפס' הם משקל של חמש מאות וכו'. וכן בגמ' בכריתות (ו, א⁵) הסבירה הגמרא שהכמויות של הסממנים שנאמרו בהכנת סממני הקטורת הם נמדדות במשקל. אך נראה לדחות ראייה זו כיון, שבין בשמן המשחה ובין בקטורת שקלו את הסממנים כדי להגיע למתכון מסוים שממנו יוצאים שמן וקטורת בצורה טובה, ואם יעשה את הסממנים ע"י שישער את הנפח יצא לכל אחד מתכון שונה. אך אין זו ראייה לשאר עניינים שצריך למדוד אותם ע"י שקילה⁶.

משמע מהבבלי בשבת שמודדים ע"פ משקל אולם נראה לדחות

הגמרא בשבת (פא, א⁷) דנה במוציא צרור או אבן מרשות לרשות באיזה אופן חייב חטאת, לדעת ת"ק אם יש בהם כדי שיעור לזרוק בעוף ולדעת ראב"י אם יש שיעור של לזרוק בבהמה. ר' יוחנן מסייג בדעת ראב"י שחייב רק מתי שבהמה 'מרגשת' באבן או בצרור. הגמרא ממשיכה ששיעור כדי לזרוק בבהמה הוא עשרה זוז, ולכאור' קשה שהרי הגמרא הביאה משקל ולא נפח.

אולם אפשר לדחות בהסבר שכל הענין שעל שיעור זה מתחייבים הוא שהבהמה תרגיש כדברי ר' יוחנן, ואם הצרור או האבן יהיו בנפח גדול אך משקלם יהא מועט הבהמה לא תרגיש ולכן במקרה זו נתנו שיעור של משקל שהבהמה תרגיש אך אין כוונת הגמ' שהולכים בשאר שיעורי התורה ע"פ המשקל.

מכך שהצמר שמביא לכהן בראשית הגז נמדד במשקל משמע שמודדים במשקל אך יש לדחות

במסכת חולין (קלה, א) נאמר שצריך להביא לכהן מראשית הגז צמר במשקל חמישה סלעים ביהודה שבגליל הם עשרה סלעים. נראה איפוא מהגמרא זו שהמידה הינה ע"פ

---

5. "ת"ר פיטום הקטרת הצרי והציפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים של שבעים מנה. מור וקציעה שיבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר של ששה עשר מנה".

6. ומאותה סיבה לכאורה נאמר בהמשך הגמ' בכריתות הנ"ל (לגבי קטורת) "חיסר אחת מכל סממניה חייב מיתה", כיוון שאז לא יצא המתכון שאליו כיוונה אליו.

7. "צרור או אבן כדי לזרוק בעוף רבי אלעזר וכו' [בן יעקב אומר: כדי לזרוק בבהמה] אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן והוא שמרגשת בה וכמה שיעורו תניא רבי אלעזר בן יעקב אומר משקל עשרה זוז".

משקל. אך יש לדחות שבמקרה זו נמדד משקל הצמר כיוון שנותנים לכהן ע"פ שיעורי השוק שהינם במשקל ולא בנפח, שהרי אדם שמוכר דבר מוכרו ע"פ משקלו ולא ע"פ נפחו. אולם בשאר דברים ודאי צריך לשער בנפח ולא במשקל.

מחיוב בן סורר ומורה משמע שמודדים גם במשקל אך יש לדחות שזוהי הוראה מיוחדת למקרה זה

הגמרא בסנהדרין (ע, א) דנה בשיעור חיובו של בן סורר ומורה וז"ל: "משנה. מאימתי חייב משיאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין האיטלקי רבי יוסי אומר מנה בשר ולוג יין.. גמרא. אמר רבי זירא תרטימר זה איני יודע מהו אלא מתוך שכפל רבי יוסי בין נמצא כופל אף בבשר ונמצא תרטימר חצי מנה".

הגמרא מודדת את הבשר במשקל תרטימר שהוא חצי מנה שזוהי מידת משקל ואת היין במשקל לוג שהוא מידת נפח. א"כ נראה שיש דברים שכן נמדדים במשקל. אולם יש להשיב שכיוון שבשר נמכר בשוק במשקל, לכן גם בשיעור חיוב הבן מודדים אותו במשקל, וכמו שהיין נמדד בנפח, מודדים את שיעור החיוב של הבן בין בנפח. א"כ אין ראיה שמשערים ע"פ דווקא משקל.

מזה שהשוקל משובח משלושתן, משמע שמודדים ע"י משקל, אולם יש לדחות

במשנה במסכת תרומות (פ"ד מ"ו) הובא: "בשלשה פרקים משערים (לדעת כמה פרות היא מחזיקה) את הכלכלה⁸... המונה משובח והמודד משובח ממנו והשוקל משובח משלשתן". היו שרצו להוכיח ממשנה זו שהמשקל הוא הכי טוב ובו מודדים, כיוון שהוא המדויק ביותר.

אך יש לדחות שהמשנה מדברת על תרומת מעשר שבה יש דין שצריך לדקדק בשיעורה ולכן השוקל הכי משובח כי הוא הכי מדקדק, אך בשאר שיעורי התורה אין ראיה שצריך לדקדק ולעשות במשקל, אלא אדרבה, נפסק כר' יוסי שאמר 'הכל ע"פ דעתו של רואה'.

ועוד יש לדחות שהרי המשנה מדברת בפירות שצריך להפריש מהם מעשרות ומדובר על פירות ממין אחד כיון שא"א להפריש ממין על שאינו מינו וא"כ הנפח והמשקל של

8. הכלי שמודדים בו להפרשת המעשרות ותרומת מעשר.

הפירות שווה. ועל זה אמרה אמרה המשנה שהשוקל משובח כיון שכך יצא יותר מדויק שיעור המעשר, אך גם המשנה לא חייבה אלא אמרה שמשובח, וודאי שאין ראייה למצב שהנפח והמשקל לא שווה.

לסיכום, המשקלים שניתנו בגמ' הם בגלל מציאות מיוחדת אך הרגילות לשער היא בנפח

יוצא איפוא שאין ראייה מהמקורות שהובאו לעיל שצריך למדוד בצורה כללית במשקל אלא רק בדברים מסויימים כגון שיצא מתכון מסוים, שכך מנהג השוק וכו'.

ד. המקורות בגאונים ובראשונים לכך שמשערים בנפח

הגאון הורה לשואל לשער בנפח אך אפשר להבין בדבריו שהסביר פנים למשקל כשאין סתירה לנפח

הגאון בתשובות הגאונים (שערי תשובה – הרכבי סי' רסח) ענה לשאלה בזו הלשון: "וששאלתם. כמה שיעור גרוגרת הגסה וגרוגרת בינונית וכן זית גדול זית קטן זית בינוני. הרי אילו שיעורין ואיך יהי שיעור לשיעור. ואם תאמר במשקל, לא פירשו רבותינו משקל ולא דיקדק הקדוש ברוך הוא עמנו במשקל וכל אחד ואחד בעשותו לפי דעתו הרי יצא ידי חובתו. ואין צריך ללמוד שיעור מאחר דתנן ר' יהודה אומר מביא גדולה שבגדולות וקטנה שבקטנות ונותן לתוך המים וחולק את המים אמר ר' יוסי מי מודיעני אי זו היא גדולה שבגדולות ואי זו היא קטנה שבקטנות אלא הכל לפי דעתו שלרואה".

נראה שהשואל ביקש לדעת מהו שיעור גרוגרת וכו' במשקל ועל כך ענה לו הגאון 'איך יהיה שיעור לשיעור', ואין לשיעורים משקל כי אין כוונת ה' שנדקדק עד כדי כך. וכן אין צריך ללמוד את השיעור של הנפח מאחר, אלא צריך לשער לפי דעת הרואה. מתשובת הגאון יוצא שלא רק שאין צורך לשער במשקל, אפילו כשמשער בנפח א"צ לדקדק כ"כ, ואם נראה לבדוק שהשיעור הוא ביצה וכד' יעשה ע"פ מה שראה. לענ"ד, אין בכך שלילה גמורה לשיטת המשקל, אך משמע שהגאון בא ללמד איך חז"ל רצו שיהיה היחס לשיעוריהם.

רב שרירא כתב לשער בנפח אך התיר להמיר נפח למשקל, אולם לא חילק בין משקל המאכלים

האשכול (הל' חלה דף קכה ב - קכו א) הביא תשובת רב שרירא ואלו דבריו: "ובשאלה לרב שרירא בהאי לישנא. וששאלתם לפרש לכם אם יש משקל לגרוגרת ולזית ולכותבת ושאר שיעורים במשקל כספים של ערביים, ופירשתם שמר רב הילאי גאון ז"ל פירש לכם משקל ביצה ששה עשר כסף ושני שלישי כסף, ואם אין לשאר משקל מאי טעמא ביצה יש לה משקל. הו' יודעים שאין לאלו שיעורים משקל כסף לא במשנה ולא בתלמוד שלנו כל עקר, ואלו בקשו לתת שיעור משקל מן הדינרים היו עושין מעקרא, אלא שנתנו השיעור מקטנית ופירות שמצויין תמיד ואין לומר שנשתנו, וכך שנינו כביצה שאמרו לא גדולה ולא קטנה אלא בינונית, ר' יהודה אומר מביא הגדולה שבגדולות והקטנה שבקטנות ונותן לתוך המים וחולק את המים, אמר ר' יוסי מי מודיעני איזה גדולה ואיזה קטנה, אלא הכל לפי דעתו של רואה. ומפורש בתוספתא משים כוס מלא מים ומביא אוכלין שאינן בולעין ונותן לתוכן עד שיחזרו המים לכמות שהיו וחוזר וחולקן. הא למדנו משנה שלימה [שאינן לביצה] משקל ידוע שלא להוסיף ושלא לגרוע, וסלקא דעתין ר' יהודה ור' יוסי דקאמרי האיך משערים בביצה לא היו יודעין לקוץ לה משקל ידוע, וכי מר רב הילאי גדול וחכם מר' יהודה ור' יוסי היה, אלא כמתני' עבדינן הכל לפי דעתו של רואה. ומר רב הילאי הכין הות דעתיה שהמשנה חייבה כל אדם לפי דעתו, והרי פירש לכם מה שראה הוא לפי דעתו או מה שראו משלפניו ולמדוהו, אם חפצים אתם לעשות כמוהו ולסמוך עליו או על חכמים שלפניו ששערו כן לפי דעת' עשו, ואם לאו שערו אתם, ולפי דעתו של רואה יעשה אם חסר אם יותר".

רב שרירא גאון נשאל מהו משקל הגרוגרת, הזית והכותבת, והשיב לשואלים שאין לשיעורי התורה משקל לא בדברי המשנה ולא בגמרות, ואם חז"ל היו רוצים שנשער במשקל הם היו אומרים לנו מה משקלם של שיעורים אלו, ובאמת חז"ל רצו שנשער עפ"י השיעורים הללו (זית, ביצה גרוגרת וכו') כיוון שהם מצויים בכל מקום ולא משתנים בכל הדורות לעומת משקל שמשנתה בין דור לדור ובין מדינה למדינה. במענה לטענה שרב הילאי גאון אמר להם שביצה משקלה ששה עשר ושני שלישי כסף ענה רב שרירא שרב הילאי שיער עפ"י דעתו מהו נפח של ביצה והמיר את הנפח למשקל ואמר להם ע"פ דעתו מהו שיעור ביצה, ואמנם הם רשאים לסמוך על שיעור זה, אך גם יכולים לשער בעצמם כמה זה כזית וביצה וכו'.

דבר נוסף שרואים בדברי רב שרירא הוא, שאינו מחלק בין מאכל למאכל, והרי יתכן שהשואלים יקחו דבר שישקול כמשקל שהביא להם רב הילאי אך בנפחו אין הוא כביצה, ויברכו על ברכות לבטלה, אך נראה רב שרירא (בניגוד לרמב"ם בסמוך) לא חשש לזה. לקמן בדברי הגר"מ מאזוז נראה הסבר שמאוד מניח את הדעת למה רב שרירא לא התייחס לדבר מתבקש זה.

העולה מן האמור שודאי לדעת רב שרירא השיעור הוא בנפח ולא במשקל. אמנם לדעתו אפשר להמיר את הנפח למשקל כדי שיהיה קל יותר לשער.

לדעת הרמב"ם יש לשער בנפח אך במין מסוים אפשר להמיר מנפח למשקל

הרמב"ם בפיהמ"ש (חלה ב, ו) בדבריו מביא אפשרות להמיר את נפח הקמח למשקל אך מסביר (ובכך בעצם חולק על הגאונים) שהמשקל לא קבוע לכל הדברים ואפילו לא לכל הקמחים, כיון שלעומת קמח מסוים שמחזיק מג' ביצים וחומש במשקל מסוים, קמח אחר יכול להחזיק פחות או יותר משקל כשימירו אותו מהנפח שנצרך בחלה. וגם בשאר מאכלים ישנו חשש כזה. וסיים, שהמשער במשקל טעותו ברורה, אא"כ הוא משער רק בקירוב⁹ ובמין מסויים (שרק אז יוכל להשוות המשקל לנפח).

וז"ל: "נמצא לפי זה שיעור המדה החייבת בחלה מדה... וכל מדה שיש בתשבורת¹⁰ חללה שיעור זה חייבת בחלה. אבל משקל מה שמחזיקה מדה זו הרי הוא משתנה בהשתנות הדבר המדוד, לפי שאין כובד השעורים והחטים שוה, וכן לא כל סוגי הקמח משקלן שוה אף על פי שהן ממין אחד, ולא השמיעונו שיעור חלה במשקל אלא במדה כמו שאתה רואה. וכל מי שנותן שיעור חלה במשקל הרי זה טועה וטעותו ברורה מאד, אלא אם כן רצה לשער בקירוב ובמין מסויים".

והניף הרמב"ם ידו שנית במשנה תורה (הל' חמץ ומצה פ"ה הי"ב) וז"ל: "וכמה שיעור חלה כמו שלש וארבעים ביצים וחומש ביצה, כגוף הביצה הבינונית לא כמשקלה". וכמובן שלא סותר דבריו בפירוש המשניות, אלא בהלכות כתב שהדרך הרגילה היא לשער בנפח, ובפירוש המשנה הביא עוד דרך, והיא המשקל.

9. כיון שגם אחרי שהמיר הנפח למשקל זה לא בדיוק הומר לגמרי, לכן כתב הרמב"ם בקירוב.

10. תשבורת היא הנדסה.

המאירי כתב לשער בנפח

מדברי רבינו מנחם המאירי (בית הבחירה עירובין פג, א) נראה פשוט שהשיעור נותר על עומדו בנפח, ולא השתנה למשקל כאשר יחזה המעיין בדבריו הקדושים. וזו לשון קודשו: "שיעור חלה הוא ארבעים ושלש ביצים וחומש ביצה והענין הוא שימלא כלי אחד מים על כל גדותיו ויתן בתוכו הביצים זה אחר זה בנחת והכלי שהוא מחזיק המים הנשפכים בסבת הביצים הוא שיעור חלה וזו היא מדת עיסת מדבר".

וכן כתב בפירושו לחלה (פ"ב מ"ה) "אם כן כל מדה שיהיה בחללה זה השיעור הנזכר יתחייב בחלה אבל אם באנו לשער מה שתפול זה המדה במשקל ישתנה כפי שנוי הדבר המדוד לפי שאין כובד ומשקל השעורים והחטים שוה ולא מיני הקמח כלם משקלם שוה אף על פי שהם ממין אחד ולא נתנו לנו שיעור חלה במשקל אלא במדה כמו שתראה והנותן שיעור חלה כשיעור המשקלים טעה ומקום טעותו גלוי מאד אלא אם אתן זה בקרוב במין רמוז אליו".

לדעת הרא"ש והטור יש לשער ע"פ נפח

הרא"ש בהלכות קטנות [מנחות] (חלה ס' ב) מפלפל האם צריך למדוד את שיעור החלה ע"פ חמשת רבעים קמח או ע"פ חמשת רבעים תבואה¹¹. מ"מ משמע מדבריו שמודדים ולא שוקלים.

הניף ידו שנית בשאלה ששלח לרשב"א (ש"ת הרא"ש כלל ב ס' טו) ובה דן הרא"ש האם מודדים את שיעור החלה בתבואה או בקמח. ומבואר שהולכים ע"פ המדידה.

הטור (הל' פסח ס' תנו) הביא שתי דרכים למדידת הנפח וז"ל: "שיעור העיסה של פסח שלשין בפעם אחת היא מ"ג ביצים וחומש ביצה בינונים וכן ישער אותה ימלא כלי מים ויתן אותו לתוך כלי ריקן ויכניס לתוכו מ"ג ביצים בנחת אחת לאחת והמים היוצאין כלי המחזיק אותם הוא שיעור המדה או ימלא כלי מים ויערה המים ממנו לכלי אחר ואח"כ יתן בו מ"ג ביצים ויחזור בו המים שעירה ממנו והמים שיותרו הן המדה וזה יותר טוב שלא יוכל לכיין בנתינת הביצים לתוכו כשהוא מלא".

הדרך ראשונה למדידה היא ע"פ המשנה בכלים הנ"ל, דהיינו שיקח כלי מלא מים ויכניס לכלי מ"ג בנחת, והמים שיוצאים מהכלי כתוצאה מכך שהכניס את הביצים הם

11. ומסיק שצריך למדוד ע"פ קמח

בשיעור מ"ג ביצים. הדרך השניה היא שימלא כלי (גדול מ"ג ביצים) מים, ישפוך את המים לכלי אחר, ולאחר מכן ישים בכלי הראשון מ"ג ביצים וישפוך את המים מהכלי השני על הביצים שבכלי הראשון. המים שנותרו בכלי השני לאחר ששפך מים לכלי הראשון עד שהתמלא הראשון לגמרי הם בשיעור מ"ג ביצים, וזו דרך יותר מדוייקת למדידה. מכל מקום משמע מהטור שהדרך לשער היא במדידה ע"י נפח המים.

סיכום הראשונים הנ"ל

מהגאונים והראשונים הנ"ל נראה ודאי שדרך הרגילה היא לשער בנפח, אך ישנה אפשרות להמיר למשקל את הנפח. בסעיף זה חלוקים הרמב"ם והמאירי על הגאונים, שלדעתם צריך להמיר בדיוק ולדעת הגאונים, משהמיר דבר מסוים מנפח למשקל יכול להשתמש בשיעור זה גם לשאר דברים.

ה. הרב יצחק יוסף כתב בדעת אביו שמודדים במשקל כיון שהגאונים שינו את הנפח למשקל

רבינו הגאון הראש"ל הרב יצחק יוסף בספרו שולחן המערכת (ח"א עמ' רעט - רפ) כתב שיש למדוד בכל ענין במשקל ולא לשער בנפח ושזו דעת אביו הגר"ע זצ"ל, וכן מורה לציבור הקדוש. הרב הוכיח זאת מהגאונים וממספר ראשונים שיובאו להלן. בנוסף, טענתו המרכזית שכך מנהג הספרדים וכן עשו רבני הספרדים בדורות הקודמים. מכיון שלענ"ד מדברי הרמב"ם והראשונים הנ"ל לא משמע לשלול את האפשרות לשער בנפח, רצוני לעיין בדברי הראש"ל ולהבין מה אוסר לשער בנפח בכל גווני ובמיוחד במקרה שהנפח גדול מהמשקל ואז אם ימדוד במשקל יבוא לידי טעות וברכה לבטלה¹².

---

12. בשולי גלימת הרב ובנשיקת עפר רגליו, קשה לי מאוד להבין איך יתכן שחז"ל בכוונה לא קבעו משקל וכתבו לנו ללכת לפי דעתו של רואה כדי שלא נדקדק ואנחנו מדקדקים לעשות במשקל מחששות שונים (כפי שיובא לקמן) שזה היפך כוונת חז"ל (וא"ת שגם הרמב"ם כתב משקל ולמה דקדק, התשובה לכך כי הוא המיר נפח למשקל, אך אם היה עושה נפח ודאי שלא היה מדקדק לשקול הביצים).

ראיית הרב יצחק מרב שרירא גאון שיש לעשות רק משקל

בדעת רב שרירא גאון, הרב יצחק הסביר שכיוון שהשיעורים לא ניתנו בצורה מדויקת, אלא בדעתו של רואה לכן רב הילאי מדד את הנפח והמיר אותו למשקל, ובכך בעצם שינו הגאונים לגמרי את שיטת המדידה מנפח למשקל, שהרי לא חלקו בין מאכל למאכל. והוכיח זאת מכך שרב שרירא אמר 'אם חסר ואם יתר', הינו אם המשקל חסר או יתר אפשר למדוד בו.

קצת קשה, כי רב שרירא כתב את זה בנוגע למדידה בנפח, שישער נפחו של זית וכו' ע"פ מה שנראה לו, ולא על המשקל. ועוד קשה, שהרי רב שרירא אמר בפירוש שאם השואל לא רוצה לסמוך על רב הילאי, הוא יכול למדוד בעצמו, ומשמע בנפח, א"כ לא יתכן שהרב יצחק שולל את הנפח מכל וכל. אולם אפשר להסביר שרב שרירא אמר 'אם חסר ואם יתר' על המשקל וגם את מה שאמר שאם השואלים לא רוצים לסמוך על רב הילאי יכולים לשער בעצמם, אפשר להסביר שדיבר שימירו את המשקל מהנפח, ולא ברי לי שקושיות אלו קשות על הראש"ל. ולכאור' ממש מסתבר לומר כמותו שהגאונים שינו את הכל למשקל ללא הבחנה.

ראיות הרב יצחק מהרמב"ם ומהרב המגיד ודחייתם

רבינו הרמב"ם בהלכות עירובין (פ"א ה"א) כתב: "ליטרא של ירק בין חי בין שלוק ואם היה בשל ולא בשל אין מערבין בו לפי שאינו ראוי לאכילה, עוכלא תבלין" ובהל' יב' כתב: "ליטרא האמורה בכל מקום¹³ מלא שתי רביעיות, ועוכלא (שמינית ליטרא) חצי רביעית... והרביעית מחזקת מן המים או מן היין משקל שבעה עשר דינרין וחצי דינר בקירוב, נמצאת הליטרא משקל חמשה ושלושים דינר, והעוכלא משקל תשעה דינרין פחות רביע'".

לכאור' נראה שהרמב"ם שראינו לעיל שכ"כ התריע לא לשער במשקל, משער בהלכות אלו במשקל ולא במין מסויים ובקירוב, וא"כ ישנה סתירה לכאור' בדברי רבינו הגדול. ובאמת שלכאור' כבר קשה על הגמרא בעירובין (כט, א) שהביאה שיעורים אלו במשקל וז"ל: "וכמה (שיעור תפוחים לענין עירוב)? אמר רב נחמן: תפוחים בקב (שכן מזון ב' סעודות).

13. כשהרמב"ם כתב 'בכל מקום', כוונתו לכל מקום בספרו, ובאמת אחרי בדיקה ראיתי שבכל מקום שהרמב"ם מזכיר ליטרא דווקא הביא שיעור משקל.

מיתבי, רבי שמעון בן אלעזר אומר (מביאין מעשר עני מזון ב' סעודות): עוכלא תבלין, וליטרא ירק, ועשרה אגוזין, וחמשה אפרסקין, ושני רמונים, ואתרוג אחד (וזו הכמות שאוכל מאלו ב' סעודות). ואמר גורסק בר דרי משמיה דרב מנשיא בר שגובלי משמיה דרב: וכן לעירוב (תחומין. שגם הוא מזון ב' סעודות). והני נמי ליהו (התפוחים) כי אפרסקין! הני חשיבי (אפרסקים הם חשובים, ולכן אוכלים מהם חמישה בשתי סעודות) והני לא חשיבי (תפוחים הם פחות חשובים, ולכן אוכלים מהם קב בשתי סעודות)."

אולם יש לתרץ¹⁴ שגם בגמרא וגם ברמב"ם מדובר על עירוב, ובעירוב שצריך ב' סעודות משערים ע"פ מה שבני אדם רגילים לאכול בשתי סעודות, ובעצם גם הגמרא וגם הרמב"ם כשדיברו בעירוב הביאו את השיעור שרגילים בני אדם לאכול בסעודות. לדוגמא ירק, רגילים לאכול ליטרא וכן על זה הדרך. ויש להוכיח זאת מאפרסקים ואגוזים שהגמרא הביאה, שהרי הם מניין בכלל ולא נפח או משקל.

הרב המגיד (עירובין פ"א ה"ב¹⁵) כתב שהגאונים דקדקו בשיעור והפכוהו מנפח למשקל ללא הבחנה. אך הרמב"ם לא עשה כמותם אלא דקדק בהמרת משקל הקמח מנפחו. והוסיף שכונת הגאונים הייתה שיותר קל לדעת משקל.

הרב יצחק הוכיח מדברי הרב המגיד שהגאונים תירגמו את הנפח למשקל כדי שיהיה יותר קל לשער את המאכלים. ומהרמב"ם שהביא הרב המגיד, הוכיח הרב יצחק שמכך שהמיר נפח למשקל למרות שההמרה גורמת שהדיוק הוא לא מירבי שהרי הרמב"ם כתב 'בקירוב', א"כ אפשר גם להמיר בקירוב למרות שהיחס בין הנפח למשקל בדברים כמו מצה ובמבה לא שווה כלל ואין צורך לבדוק את ההפרש בין המשקל לנפח בדברים אלו. אך קשה על הנחה זו, שהרי נכון שההמרה יוצרת משקל לא מדויק, אך מדובר על סטיה ממש קטנה, ולא על סטיה גדולה כגון למדוד מצת מכונה וכד' במשקל שיוצא פי כמה וכמה מהנפח.

14. שמעתי מהרב לירון הי"ו.

15. רז"ל: "ליטרא האמורה בכל מקום וכו'. דע ששיעורי המשקין והאוכלין הנמדדין לא נתבאר משקלן בגמרא לפי שאין כל הדברים השוין בכמות שוין במשקל ואף על פי שהן ממין אחד אבל הגאונים דקדקו בזה מדעתם ולקחו הבינוני הנמדד ועלה להם משקלו כשעור מה שכתבו. ורבינו היה מן המדקדקים והזכיר בפירושו המשנה של מנחות שדקדק במדת החלה כל יכלתו ועלתה לו משקלה כך וכך מקמח מצרים... והיתה כונת הגאונים בזה בהיות נקלה יותר ידיעת המשקל מידיעת המידות וכן מפורש מתשובותיהם שזה לא נתבאר בגמרא אלא שכל אחד מהם שיער לפי דעתו".

ראיית הרב יצחק מהראב"ה ודחייתה

הרב יצחק הביא את הראב"ה (ברכות קז, ב) שכתב: "וכל היכא שצריך כזית צריך שיהיה מאכל בהרווחה, לפי שאין אנו בקיאים בשיעור זית כדי שלא תהיה ברכה לבטלה. ע"כ. וכתב על דבריו, 'ואם היו משערים בנפח, למה היה צריך לומר כן, וע"כ ששיעורו במשקל, וכיון שפעמים אין המשקל זהה בדיוק לנפח, לכן הזהיר לאכול ברוח ולא בצמצום'. אך יש לדחות ראייה זו בהסבר שהראב"ה אמר לאכול יותר כיוון שלא ידע מהו גודל הזית¹⁶, ולכן אמר לאכול בהרווחה, ואין זו ראייה שמדד במשקל. ויתירה מכך, אחר ראותי את דברי הראב"ה בפסחים (ח"ב פסחים ס"י תצב) ששתי ושמתתי, שנגלה בהדיא שסובר שהשיעור הוא בנפח, שכתב: "וכיצד משערין אותו, לוקח כלי גדול כגון יורה וממלאה מים על כל גדותיה, ונותן תחתיו כלי גדול לקבל המים שיצאו ממנה ונותן לתוך היורה מ"ג בצים ועוד, והמים היוצאים מהם הם שיעור העומר ושיעור הכלי כשיעור המים".

ו. ראיות מדברי הראשונים ששיעורו במשקל והתעלמו מהנפח

עוד הוכיח הרב יצחק יוסף לשיטתו שמהראשונים לקמן משמע שמודדים במשקל:

הרי"ף גיאת לא הזכיר נפח

הרי"ף גיאת (הל' קידוש עמ' ח) שיער כוס של ברכה בלה' כספים 'שלנו' (כספים של ספרד) וז"ל: "וכוס של ברכה וקידוש כדי רביעית. ורביעית שאמרו רביעית לוג דהוי ביצה ומחצה. ושערו בימי רב הלאי שעור ביצה בינונית שעור ששה עשר כספים ושני שלישי כסף בכספים של בבל. נמצא [ביצה] ומחצה דהיינו רביעית כ"ה כסף שהן ל"ה בכספים שלנו".

הרי"ף לא הזכיר נפח

הרי"ף (עירובין כז, ב) מחשב את מספר הסעודות שיש בקב (כל סעודה היא ג' ביצים) ולאחר מכן משער את שיעור הביצים במשקל ולא מזכיר כלל שצריך לשערם בנפח. וז"ל: "הלכך

16. שכתב שכביצה הוא שיעור שני זיתים, משמע שזית שווה לחצי ביצה, והרי חזינן שאין זה כך והארכת בדבר בסוגיית שיעור הזית בס"ד ואכמ"ל.

כדהויין תמני סעודתא לקב והקב יש בו ת' זוז במשקל אלקירוא"ן הויין ב' סעודות מאה זוז כי לכל סעודה נ' זוז קמח דאינון חמשה ושבעים במשקל ספרד". בנוסף ניתן לראות שגם הר"ץ גיאת וגם הר"ף הזכירו את השיעור של רב הילאי לביצה. הר"ץ בהדיא, ומהר"ף זה מובן כי נ' זוז קמח לחלק לשלוש [שהרי סעודה היא ג' ביצים לדעת הר"ף] יוצא שש עשרה כסף ושני שלישים.

ר"ח שהובא בתוס' לא הזכיר משקל

התוספות (סוטה ה, א) כתבו: "אדם שאין בו אלא רביעית דם - פר"ח הוא דם הצלול שממנו משתית הלב אין בו אלא משקל כ"ה סלעים שהיא רביעית הלוג". גם בדברי ר"ח מוזכר שמשערים דם עפ"י משקל ולא מוזכר בנפח. ואם נשער שביצה היא רביעית וחצי, יוצא ששיעור ביצה לדעת ר"ח תהיה שש עשרה כסף ושני שלישים כפי שראינו ברי"ץ וברי"ף. לכאור' דברי הראשונים הללו הם קושיה חזקה של הרב יצחק על המשערים בנפח שהרי רואים בבירור שהראשונים שיערו במשקל על בסיס שיעורו של מר הילאי ללא הבחנה בין מינים שונים. ראשונים אלו בצירוף דעת רב שרירא גאון יבוארו כעת א"ה.

ז. קושיה על שיטת הגר"י יוסף משיעור חיוב הפרשת חלה

שיעור חלה נמדד בנפח

הגמרא (עירובין פג, א-ב) הביאה את השיעור העיסה שחייבים להפריש ממנה חלה: "תנו רבנן: "ראשית עריסותכם" (שנאמר עליה החיוב להפריש חלה) – כדי עיסותיכם. וכמה עיסותיכם? כדי עיסת המדבר. וכמה עיסת המדבר? דכתיב: "והעומר עשרית האפה הוא".

הגמרא לומדת שהחיוב להפריש חלה הוא משיעור בצק עיסה של עיסת המדבר שגודלה עשירית האיפה. איפה היא מידת נפח. וכ"פ הר"ף (פסחים כג, ב) ש"שיעור חלה עומר שהוא עשירית האיפה שהוא ארבעים ושלוש ביצים וחומש ביצה".

הרמב"ם והשו"ע כתבו ששיעור חלה תק"ך דרה"ם אך הבא"ח כתב ששיעור חלה הוא תשע"ז דרה"ם

והרמב"ם בהל' ביכורים (פ"ו הט"ו) כתב: "נמצאת למד שהמדה שיש בה י' אצבעות על י' אצבעות ברום שלש אצבעות ותשע אצבע בקירוב הוא העומר... וכמה מכילה מדה זו כמו ארבעים ושלש ביצים בינוניות וחומש ביצה והם משקל ששה ושמונים סלעים ושני שלישי סלע מקמח החטים שבמצרים, שהם משקל חמש מאות ועשרים זוז מזוזי מצרים בזמן הזה, ומדה שמכילה כמשקל הזה מקמח החטים הזה בה מודדין לחלה בכל מקום".

הרמב"ם הביא את השיעור של עשירית האיפה שהוא ארבעים ושלוש ביצים וחומש ביצה, והמירה למשקל בסלעים מצריים עפ"י קמח חיטים מצריות, ומסלעים המיר לזוזים מצריים (תק"ך זוז [דרה"ם¹⁷ מצרי]). יוצא שלדעת הרמב"ם מדידת חלה היא בנפת, אך אפשר להמירו למשקל במין מסויים כפי דבריו לעיל.

ובפירוש המשנה לרמב"ם (עדויות פ"א, מ"ב) כתב שדייק במידות ותירגם מיני מאכלים ומשקלים מנפח למשקל, וכן הזכיר שתירגם את החלה לתק"ך 'דרה"ם' מצרי וז"ל: "וכבר עשיתי אני מדה בתכלית הדיוק שיכולתי ומצאתי שהרביעית האמורה בכל התורה מחזקת מן היין קרוב לעשרים וששה 'דרה"ם', ומן המים קרוב לעשרים ושבעה 'דרה"ם', ומן החטים קרוב לעשרים ואחד 'דרה"ם', ומקמח החטים קרוב לשמונה עשר 'דרה"ם'. ומצאתי שיעור חלה באותה המדה חמש מאות ועשרים 'דרה"ם' בקירוב מקמח החטים. וכל הדרהמים האלו מצריים, וכן גם כל אלו הדברים שמדדתי מצריים".

מר"ן בשו"ע (יר"ד הל' חלה ס' שכ"ד, א) כתב כהרמב"ם ואלו דבריו: "ומדה שמחזיק מ"ג ביצים וחומש ביצה, ממלאים אותו קמח, ואותו קמח הוא שיעור חלה... ומשקל חמשת רבעים קמח הוא תק"כ דרה"ם מקמח חטים שבמצרים".

לעומתם הבא"ח (ש"ר, צו יט) כתב ששיעור חלה הוא תשע"ז 'דרה"ם' ולא תק"ך 'דרה"ם' כהרמב"ם וש"ע. וז"ל: "ושיעור עיסה שחייבת בחלה הוא קמח משקל שבע מאות ושבעה ושבעים דרה"ם, כי כן עולה מ"ג ביצים וחומש ביצה למשקל הביצה י"ח דרה"ם וכנז' בפוסקים ועיין חיים לראש (לגר"ח פלאגי) דף ק"י יע"ש".

17. "דרה"ם – סוג של מטבע עתיק שנמצא בשימוש עד היום במספר מדינות ערביות. שווי ה"דרה"ם שנוי במח' (בעבר חשבו שהוא 3.2 גרם) האם הוא 3 גרם או 2.975 גרם.

הרב עובדיה ביח"ד (ח"ד סי' נה) הקשה על הבא"ח ששיער שצריך לחלה תשע"ז 'דרהם' במקום תק"ך 'דרהם'. טענת הגרע"י שאמנם בפייהמ"ש בעדויות הביא הרמב"ם ששיעור רביעית [שהיא ביצה וחצי] הוא כ"ז 'דרהם', א"כ שיעור ביצה יהיה י"ח 'דרהם', אך משקל זה הוא בדבר לח כמים ודם, אולם בקמח כתב הרמב"ם ששיעור רביעית הינה י"ח 'דרהם', א"כ ביצה תהיה י"ב 'דרהם', וכשנכפיל זאת במ"ג ביצים וחומש ביצה יצא שיעור חלה תק"ך 'דרהם'. ולבא"ח יצא תשע"ז 'דרהם' כיוון שמדד במידת הלח [מים] למידת יבש [קמח], אך באמת הקמח שוקל שליש פחות מן המים.

מקור הבא"ח, הסבר הגר"מ מאזוז, ועפ"ז הסבר רב שרירא והראשונים לעיל

אך מקורו של הגר"ח פלאג'י ובעקבותיו הבא"ח הוא בדברי הגאונים שהשוו בין משקל הקמח למשקל היין¹⁸ למרות שאין נפחם שווה למשקלם וכתב על זה הגר"מ מאזוז (עלון בית נאמן מספר 294) שהגאונים השוו את הקמח והיין כיון שלא ידעו את ההבדל בין נפח למשקל, ר"ח פלאג'י והבא"ח הלכו עימם ומדדו כמותם כיון שחשבו שהרמב"ם לא ראה את הגאונים ולכן צריך לפסוק כמותם, אולם הרמב"ם ראה את הגאונים וחלק עליהם [וזהו שכתב הרמב"ם שהמשער במשקל טעותו ברורה, כונתו הייתה על הגאונים]. וסבר שכל דבר (אפילו באותו מין) צריך להמיר מנפח למשקל ולא לקחת מידת משקל כוללת ולקבוע שכביצה זה כך וכך במשקל לכל הדברים.

ועתה הדברים ברורים כשמש, רב שרירא כנראה לא ידע את ההבדל בין נפח למשקל ולכן מדד הכל במשקל אחד. (ולכאוי' אם ר"ח פלאג'י והבא"ח היו יודעים שהרמב"ם חלק על הגאונים

---

18. וכה דברי הגאונים ב'שערי תשובה' (סי' שכו) "וששאלתם תשעה קבין שיעור כ"ז ליטרין במדת בבל וכל ליטרא מ"ג אוקיא' עיסת חלה: אוקיאות שיעור כוס של ברכה שתי אוקיאות ומחצה".

כדי לדעת כיצד שיערו הגאונים עיסה וכוס של ברכה נחלק את האוקיאות בביצים. ע"ב אוקיאות שהן שיעור חלה לחלק למ"ג ביצים וחומש יוצא שביצה היא 1.666 אוקיאות. וכן בכוס של ברכה [ששיעורה רביעית] שהיא שתיים וחצי אוקיאות לחלק לביצה וחצי [שהרי רביעית היא ביצה וחצי], יוצא 1.666 אוקיאות. יוצא שהגאונים שיערו קמח ויין אותו דבר, וודאי שקמח ויין אין להם את אותו נפח. וכן נראה מהגאונים שהובאו באשכול (קכ"ח, א) ובתשובות הגאונים (הרכבי רס"ח) שהבאנו לעיל [שהשיב שם הגאון ואם תאמר במשקל, א"צ לדקדק ולא כתב אין אפשרות לדקדק כיוון שהמשקלים משתנים בין המינים].

היו עושים כמותו כמו בשאר הדברים), וכן שאר הראשונים שהובאו לעיל נמשכו אחר הראשונים¹⁹.

הן אמת שהרב יצחק שליט"א יכול ללכת עם דברי רבינו הבא"ח ור"ח פלאג"י אך לענין חלה ראינו שהגר"י והגר"ע הלכו עם מר"ן השו"ע שכתב תק"ך "זרהם", שזה כהרמב"ם שמחלק על הגאונים ומדד כל דבר, וא"כ יוצא שהרב יצחק פוסק לחצאין כשיטת הגאונים ולחצאין כשיטת הרמב"ם וקשה.

לסיום, הגר"י יוסף מביא את הגאונים כשייעתא לשיטתו שיש לשער את כל המאכלים במשקל אך בחלה דוחה את דבריהם ונצמד למר"ן. וקשה, או שיעשה כבא"ח וילך עם דברי הגאונים גם בחלה וגם בברכות או שידחה דבריהם לגמרי.

ח. מנהג ופסיקת רבני הספרדים להלכה

אחת הראיות שהביא הרב לשיטתו שמודדים במשקל היא שמנהג הספרדים היה לשער במשקל. בעז"ה כעת נראה את מנהג הספרדים בדורות הקודמים, האם נהגו לשער בנפח או במשקל, וכן את פסקיהם של רבני הספרדים.

בדברי הרמב"ם שהינו גדול רבותינו הספרדים ראינו בהדיא לעיל בכמה מקורות שלדבריו המדידה בנפח, אא"כ המדידה בקירוב ובמין מסויים.

פשט מר"ן²⁰ שמשערים בנפח

מר"ן בשו"ע (או"ח סי' תנו, א) הסביר איך משערים את הקמח של המצות לענין חלה, והביא דרך מדידת נפח. וכן ביר"ד (סי' שכד, א) בדין שיעור חלה כתב שיעור נפח. אך גם

19. ולא קשה מה שהבאנו לעיל שהר"ף כתב ששיעור חלה הוא מג' ביצים ומשמע שכתב נפח, כיון שגם לדעת הגאונים זה מסתדר, אמת שאדם יכול לעשות נפח כמו שהובא בגמ', אך אם ירצה לעשות במשקל אין צריך לשער את המשקל ביחס לנפח בכל מאכל אלא בדבר אחד כמו שהבאנו לעיל.

20. וכן מהרמ"א (או"ח סי' תפו סעיף א) שכתב: "ובירקות צריך למעך חלל האויר שבין הירק, ולשער שיעור הכזית בירקות עצמן ולא באויר שביניהם", משמע שמשערים ע"פ נפח. וכן משמע מתורת החטאת לרמ"א (כלל פה ס"ק נח) שהביא את רש"י בחולין (קט) שכתב לשער איסורים בנפח. וכתב הלחם חמודות (דף ר"ה סימן קי"ג) שהמשער במשקל טועה, וכ"כ בשם המבי"ט (שו"ת ח"א סי' קמ"ג).

נתן מקום למשקל בכך שהביא את המשקל שיצא לרמב"ם במדידתו. ועוד כתב מר"ן בשו"ת אבקת רוכל (סי' נג¹) כתב שבמקום שהנפח סותר למידה הולכים אחרי נפח.

הב"ד כתב לשער ע"פ ראות העין. המשקל שהביא זה משקל שהוא מדד ולכן כשיש סתירה עושים נפח

הבית דוד (סי' פב²) דן בשיעור הפת לקביעות סעודה וכתב שאולי אפשר ללמוד מעירוב, ששם מזון סעודה אחת לאיש היא ג' או ד' ביצים. וכתב שצריך לשער ע"פ ראות העין ולא ע"פ משקל והוכיח שאין לשער את הפת במשקל קמח החיטים שהביא הרמב"ם שיוצא שיעור סעודה לו' או מח' 'דרהם' (ג' או ד' ביצים) מקמח, כיוון שהקמח יותר קל מפת, אם יקח פת במשקל, יצא ששיעור נפח הפת יהיה פחות מג' או ד' ביצים. א"כ יוצא שהבית דוד סובר שצריך לשער על פי ראות העין. והמשקל שהביא בסיום דבריו כנראה הוא עפ"י מה שהוא בעצמו מדד כיוון שלא יתכן שסותר עצמו. לסיכום, נראה שהב"ד מאפשר למדוד במשקל אך כשיש סתירה כמו שכתב בעצמו בהדיא אין לשער במשקל על פני הנפח.

לדעת החיד"א יש לשער בנפח אך נתן מקום למשקל במקרים מסויימים

החיד"א בברכי יוסף (או"ח סי' קסח ס"ק ד) הביא בעניין קביעות סעודה ש'פת הבאה בכסנין יאכל פחות מנ"ד דראמא"ס ('דרהם'), ולא מיקרי קביעות לכ"ע. או יאכל: ('דרהם') ויברך ברכת המזון. ואם אכל נ"ד דראמא"ס ואינו יכול להשלים: יברך ברכת המזון. וכן במורה באצבע (סי' ג סעיף צה) כתב החיד"א ששיעור ברהמ"ז הוא ע"פ נ"ד ו: 'דרהם'.

---

21. וז"ל: "ומכל מקום אין לנו לסמוך על המשקל במקום שיהיה סותר למדה כי המדה היא העיקר ויתד תקועה".

22. ואלו דבריו: "ואולי קביעות סעודה יש ללמדו מדין עירוב דהתם אמרינן דמזון סעודה אחת לבינוני הוא שיעור ג' ביצים של פת לדעת הרמב"ם וד' ביצים לדעת הטור... וצריך לשער הפת כדמות ג' ביצים או ד' לפי ראות העין אבל לשער ע"י משקל כגון שנאמר שכיון שכתב הרמב"ם ז"ל ששיעור מ"ג ביצים וחומש הוא תק"ך 'דרהם' מקמח חטים א"כ כל ביצה הוא י"ב 'דרהם' בקירוב וא"כ ע"פ זה נשער בפת אם ל"ו 'דרהם' או מ"ח חדא דאותו שיעור הוא בקמח שהוא קל לא בפת דבפת ימצא משקל זה בכמות מועט ועוד אם נאמר דבל"ו 'דרהם' קמח או מ"ח 'דרהם' הוי שיעור א"כ כשילוש הקמח במים ויאפנו יהיה כמות גדול אלא נראה לשער פת גופיה בכמות ג' ביצים או ד' ובמשקל הם נ"ד דרמאש למ"ד ג' ביצים ו: דרמאש למ"ד ד' ביצים לפי חשבון י"ח דרמאש הביצה".

מקור החיד"א הוא מהב"ד לעיל ולכאו' אפשר להוכיח מכך כהרב יצחק שהחיד"א לקח את המשקל של הב"ד. אך יש לדחות, שלקח את משקלו בקמח ופת שעל זה בדיוק מדד הב"ד את משקלם ב'דרהם', ועוד אפשר לדחות ששניהם היו באותה תקופת זמן, אז אין לומר שהשתנו המידות, או שהחיד"א מדד בעצמו.

אך גדולה מזו, במחזיק ברכה (א"ח סי' תפו ס"ק ב) כתב החיד"א ע"פ דברי הרמ"א שבירקות צריך למעך החלל ולכן משמע שאין משערין הזית במשקל והביא שכן כתבו לענין איסורין הפר"ח (י"ד סי' צ"ט ס"ק ו')²³, הרב שער אפרים סי' נ"א²⁴ וכן הסכימו הרב החסיד מהר"ר יעקב מולכו (תלמיד הבית דוד) זלה"ה בתשובותיו כ"י סי' נ"ו והרב מהר"י פראגי בתשו' כ"י סי' ט"ל והרב מהר"ם חאג"ז בהלק"ט ח"א סי' ז"ך²⁵ וכן הסכים הרב הכולל הדר הוא כמהר"י נ' נאיים נר"ו בתשובותיו ספר זרע יעקב סימן ס"ח'.

ומזה שהביא החיד"א דברי האומרים לשער בנפח באסורין יחד עם מה שכתב על מאכלים משמע שאין מחלק בדיניהם ולא כמו שרצו גדולים לחלק. לסיכום, נראה שדעת

23. וז"ל: "משערים ברוטב כו'. בענין השערת האיסורין הבאין לפנינו כבר כתבתי פרטיהם ודקדוקיהם בסימן צ' ס"ק ו' ע"ש בסיעתא דשמיא. ולא נשאר לי לבאר בכאן אלא כיצד משערין לידע ולהודיע אם יש ששים בהיתר נגד האיסור, והזקקתי בזה לפי שראיתי לקצת מבני דורנו שטועים בזה שכל איסור והיתר הבאים לפנייהם שוקלים הכל במשקל, על דרך משל הרי שיש שם אונקיא אחת של איסור שוקלים ההיתר ואם מוצאים ששים אונקיות כנגדו מתירין הכל ואם לאו אוסרין הכל, וטעות הוא בידם וביד כל המשערין כן, לפי שיש בדבר קולא וחומרא, ואין לשער ההיתר והאיסור אלא בכמות לא במשקל".

24. וז"ל: מ"מ זכינו לדין דעיקר באסורין לשער במדה ולא במשקל כן נלע"ד נאם אפרים הוא הצעיר מבית אהרן מווילנא

25. וז"ל, שו"ת הלכות קטנות חלק א סימן כז: "שאלה שעורי חז"ל כגון ששים או א' ומאה משערים בהם במדה או במשקל. תשובה תנן התם (תרומות פ"ד) המונה משובח והמודר משובח הימנו והשוקל משובח משלש' וכן תמצא שהצריכו (חולין צ"ח) בביצים ששים וא' של היתר מפני שאי אפשר לצמצם וה"ה לשאר מדות משא"כ במשקל שאין כמוהו. ודע שמה שנבלע מן האיסור הוא הטעם שאין בו ממש כל מדות חכמים היו במדה אבל משקל משובח וצ"ע בפוסקים. אמר המניח כן נהגו רבותי בע"קתו ואני בעניי עיינתי בספרים וראה זה חדש מצאתי בשער הגדול שער אפרים הכהן ז"ל סי' נ"א שקיל וטרי היכי משערינן ומסיק בעיון ובקיאיות רב דמשערינן במדה ולא במשקל עיין שם באורך כי הוא ז"ל שאל לחבריו הגאונים ומהם הסכימו לדעתו וכן דעתי נוטה למדה"

החיד"א היא שיש לשער בנפח, ומה שכתב משקל כיון שהעתיק מהב"ד ומהסיבות שהבאנו בס"ד לעיל.

מהשולחן גבוה משמע שמנהג הספרדים היה לשער במשקל בלבד, אך רק כשהמשקל והנפח שווים

הדרכי תשובה (סי' צח ס"ק ז) הביא את השולחן גבוה וכן כתב: "ועי' בשולחן גבוה לעיל סי' ס"ח ס"ק י"א שכתב דהמנהג במקומות הספרדים לשער רק במשקל דוקא כיון שהוא מופת חותך ועיי"ש עוד להלן סי' צ"ח סק"ט ובסי' צ"ט סק"י מחודש א' שכתב עוד שכן המנהג ונעשה מעשה כמה פעמים דכשמולחין בשר בלא ניקור מנקרים אח"כ החלב ושוקלין החלב נגד הבשר אם יש בבשר ס' כנגד החלב מתירין שמשקל החלב והבשר שווים בכמות ובמשקל אכן אם הבשר הוא עם עצמות אין לסמוך על המשקל כיון שהעצמות הם כבדים יותר מהבשר והחלב ע"כ צריך להיות בהיתר במשקל יותר מס' זתים כדי שיהא ס' בכמות נגד הכזית חלב עיין שם.

מהשו"ג מוכח שמנהג הספרדים היה לשקול ולא לעשות נפח אך במקרה שהמשקל והנפח לא שווים כתב השו"ג לא לסמוך על המשקל ולהוסיף עליו. ולכאור' אם המשקל לא אמין אין לו עדיפות על פני הנפח.²⁶

ר"ח פלאג'י סבר כהגאונים ולכן סבר שצריך לשקול הכל אך גם הוא הביא אפשרות למדוד בנפח

ר"ח פלאג'י (חיים לראש, במהדורה שבצילום הברובוקס דף קט עמ' ב סעיף ז) כתב: 'שיעור רביעיית הוי ביצה ומחצה וכמו שכתבו רוב הראשונים ורוב רבני האחרונים. ובשיעור זה במשקל הוי עשרים ושבעה דרהם, דהיינו כי כל ביצה האמור בש"ס הוא ביצה בינונית, שהוא שמונה עשר דרהם. אם כן ביצה ומחצה הוי עשרים ושבע דרהם, וכמו שכתב הרמב"ם (בעדויות הנ"ל) ושאר הפוסקים כן בהדיא. וכן נקטו כל רבני האחרונים ששיעור רביעיית הוי עשרים ושבע דרהם' ורואים שנקט רק משקל.

וכן בדף קי הביא הגר"ח את הגאונים וכפי שהבאנו לעיל ב'קושיה על שיטת הגר"י יוסף' הגר"ח הלך בעקבותיהם ומדד שיעור הפרשת חלה ע"פ תשע"ז 'דרהם' ולא 'תקף'

---

26. בשולי הדברים אוסיף שהשו"ג חולק על החיד"א ושאר הפוסקים שהובאו לעיל שבאיסורים הולכים אחר הנפח.

כרמב"ם ושו"ע, כיון שסובר שאין הבחנה במה ששוקלים, האם הוא שוה לנפח או לא. אולם יש להעיר שבעמ' קט בסעיף ח, כתב גם את האפשרות לשער בנפח ולא כתב שאין לשער בנפח אלא להיפך הרחיב איך משערים בנפח (והביא כמה אפשרויות לשער הנפח כמובא בטור). ולא ברי לי אם הביא זאת משום שסובר שיש אפשרות לשער גם בנפח כמו שאפשר להבין בגאונים רק שהדרך השכיחה היא משקל או מסיבה שונה. מ"מ קשה לשיטת הגר"י יוסף, כמו שהקשינו לעיל.

פתח הדביר כתב למסקנה שאפשר לעשות משקל אך כשהמשקל והנפח סותרים ודאי יש למדוד נפח

פתח דביר (סי' קצ קונטרס כסא דחיי דפים קצה ע"ג – קצז. [אות ה]) דן באריכות האם אפשר למדוד את המאכלים במשקל (כיון שיותר קל למדוד ע"י משקל) ומסקנתו (לעומת הרב החולק שהביא [לפי מה שהבנתי הרב החולק הוא חתנו של בנו של הגר"ח פלאג'י]) שאפשר. מתשובתו משמע שמנסה להוכיח שאפשר גם במשקל אך ודאי שלהלכה אין לדחות משקל. וכתב כשהמשקל סותר לנפח ודאי שיש ללכת אחרי נפח²⁷. אולם לענין המנהג כתב שהמנהג לשער ע"י משקל, וחתם שכך טוב להורות להמון העם כל עוד המשקל והמידה שווים.

הבא"ח חילק בין שאר דברים שהולכים ע"פ משקל לאיסורים שיש מקרים שעושין בנפח

הבא"ח (ש"ר צו, הל' יט) בענין הפרשת חלה למצות, כתב שכביצה היא שמונה עשר 'דרהם' וכזית הוא תשע 'דרהם', ושם הפנה לגר"ח פלאג'י שהובא לעיל ובהל' לד בענין אכילת כזית מצה, כתב שכזית תשעה דרה"ם ומשמע מדבריו שהולכים אחר המשקל. ונראה שסבר כהגר"ח שהולכים עם הגאונים וכמו ההסבר שהבאנו לעיל שחשבו שהרמב"ם לא ראה את תשובות הגאונים החדשות.

27. פתח הדביר הוסיף בכל דור ודור חייבים כל ראשי הקהל לבדוק האם השיעור שהביא רב חסדא (אצבעיים על אצבעיים וכו'. בפסחים קט הנ"ל). שווה למשקל כז 'דרהם', ואם אינם שווים הולכים אחר המידה ולא אחר המשקל שהביא הרמב"ם. ואיני יודע אם השתנה המידה מול ה'דרהם' כיום, אך מדבריו רואים שלמשקל יש הגיון והוא שהוא שווה לנפח אך כשאינו שווה לנפח אין אנו נצמדים אליו. ולא כהגאונים.

אך בפרשת קורח (ש"ש, ה"ב) שמדבר על איסורים חילק, אם האיסור וההיתר שוים במשקלם יכול במשקל ויכול בנפח, אם אחד נפוח מחברו דווקא משקל, ואם אינם באותו משקל ואינו נפוח, צריך דווקא למדוד בנפח ולכאור' נראה שסותר את דברי הרב מאזוז שהבאנו לעיל שהבא"ח מודד לא הבחנה. אולם אפשר לתרץ שכיון שבאיסורים המנהג היה לשער בנפח (וכמו שראינו באחרונים הנ"ל שזה היה מנהג רבים) לכן הבא"ח כתב לעשות כהמנהג שהרי שיטתו היא שנותנים חשיבות רבה למנהג.²⁸

כה"ח מחלק בין חיובי אכילה וברכות שעושים משקל לבין חלה ואיסורים שעושים נפח

הכף החיים (סי' קסח ס"ק מו) כתב, ששיעור כזית לברכה אחרונה ולחיובים (כגון מצה בפסח) מודדים ע"פ משקל ולא בנפח, ואין לשנות. והביא שכן פסקו מטה יוסף, החיד"א ופתח הדביר (סי' קצ). ובסי' תנו (ס"ק י) כתב, שאת עיסת המצות ישער בנפח ולא במשקל, והוסיף שגם השיעור לבטל איסורים בשישים נמדד בנפח ולא במשקל, אא"כ המשקל והנפח שווים. ובסי' תפו (ס"ק א) הוסיף את הטעם לכך שבענייני ברכה וחיוב אכילה עושים במשקל ולא בנפח, וטעמו, 'כדי לצאת ידי חובת המצוה לכולי עלמא וגם משום ספק ברכות'.

לכאור' ישנו חילוק שאינו מחוור בדברי כה"ח בין איסורים וחלה לשאר דברים, ויש לתרץ שבדור"כ נפח קטן ממשקל ולכן במאכלים, אדם שיאכל משקל, ודאי אכל את השיעור הנצרך בנפח ולכן בברכה אחרונה וחיובים מדאור' כתב כה"ח לשער במשקל שהרי אם ישער בנפח יתכן שיאכל פחות מהצריך (כי לא ישער נכון) ולא יצא יד"ח החיוב או יעבור על איסור ברכה לבטלה.

אך בהפרשת חלה, הצריכה התורה עשירית האיפה קמח וחז"ל דרשו שזה נפח קמח של מ"ג ביצים וחומש ביצה, (וקמח נפחו רב ממשקלו) ואם ילך ע"פ משקל הקמח, יצא שלא

---

28. ועוד ראיתי בבן איש חי שמיני (ש"ש סעיף א) שכתב: "אין האשה עולה מטומאתה עד שתטבול את כל גופה עם כל שערוthיה בבת אחת, במי מעין או מקוה שיש בהם ארבעים סאה, וצריך שיעלה בתשבורת מ"ד אלף וק"ח אצבעות ועוד חצי אצבע פחות רביע, וצריך לעשות החשבון באצבעות דוקא ולא לשער במשקל, כי המדידה היא העיקר, ועיין שו"ת ברכה". וצ"ע.

יפריש חלה על שיעור שהתחייב כבר בנפח²⁹ ונמצא מבטל שיעור תורה. ובאמת נראה ששיטת רבינו כה"ח היה שיש לעשות רק במשקל, וכן נראה שאינו הולך עם דברי הגאונים. אולם כמו שכתב זה לצאת יד"ח כו"ע ומחשש ברכה לבטלה, שבעצם זו הוראה מעשית להחמיר כדי שלא יגיע למצב של נשיאת שם שמים לשוא, אך מצד הדין לא נראה שכה"ח חולק שחז"ל שיערו בנפח, ושישנה אפשרות. ואם חולק, תלון משוגתי עימי. והנלע"ד כתבתי.

סיכום מנהג ופסיקת הספרדים

נראה שהיה מנהג אצל חלק ניכר מהספרדים לשקול את האוכל, אך באיסורים הרוב הלכו ע"פ נפח, וגם באוכל לרוב שקלו כי זה היה יותר קל או כי סברו כהגאונים. לבד מכה"ח שהלך אחר משקל מסיבתו. אולם לענין ההלכה, ודאי וודאי שרוב רבני הספרדים לא שללו נפח ואדרבה רבים מהפוסקים שהביא הראש"ל שליט"א, סוברים לאמיתו של דבר שיש לשער בנפח אך ישנה אפשרות גם במשקל. [אולם ישנה ראייה לדביר הרב יצחק משו"ת ישמח לבב (אר"ח סי' ח) שלאחר בירור ארוך כתב שצריך למדוד במשקל וזהו מנהג הספרדים וכן ישנה ראייה מספר לב מבין (יר"ד סי' ק"א)].

ובענין מנהג הגר"ע יוסף, אמנם ראינו שהרב יצחק טוען בתוקף שאביו זצ"ל נהג לשער במשקל, אך ראיתי שכתב הרב דוד יוסף בנו של הגר"ע (אורחות מרן ח"ב, פרק שלושה עשר עמ' תצז) שדעת אביו הייתה שיש למדוד בנפח את כל השיעורים של כזית וכביצה ולא במשקל, ולמרות שכתב בספריו משקל אין הכוונה שישער דווקא במשקל, אלא מחמת שקשה לשער בנפח ובדר"כ בשיעור משקל יש שיעור נפח, לכן ציין השיעורים במשקל. אך אין זה בא לשלול נפח.³⁰

ט. מסקנות

למסקנה, מהגמרות נראה ברור שהלכו אחר נפח לבד ממקרים יוצאי דופן. וכן מהראשונים נראה שיש למדוד בנפח לבד מהגאונים ומהראשונים שהלכו בעקבותיהם.

29. לדוגמה נפח הקמח הנצרך הוא 500 ומשקלו הוא 400, יצא שאם יעשה עיסה במשקל 400 לא יפריש חלה למרות שצריך להפריש שיש נפח 500.

30. והוסיף בדבריו שבאמת בקמח שנפחו כבד ממשקלו הורה לו אביו לא להסתפק ב30 גרם, אלא לקחת 40 גרם שאז יש כזית בנפח.

ולכאור' הרמב"ם כתב שהגאונים שגו בצורת המדידה וא"כ אין ללכת אחריהם, וכן פסק מר"ן השו"ע. דעתם ההלכתית של רבותינו הספרדים היא שיש לשער הכל בנפח או לחלופין אפשר להמיר למשקל מדויק. אולם למעשה הורו רוב ככל רבותינו הספרדים למדוד במשקל כיון שהוא יותר קל. מהראשונים והאחרונים שהביאו הגר"י יוסף נראה שאין שום מניעה לעשות משקל וכמו שכתבו לעיל. לכן להלכה אין בעיה למדוד במשקל, אך המשקל לא בא להחליף נפח אלא למדוד יותר מדויק, וודאי שאם הנפח שונה יש ללכת כמובן אחרי הנפח. הנפק"מ תהיה באוכל שהוא יוצר אוורירי (הרבה מהאוכל המתועש היום) וכן פסק הברכת ה"י³¹ ויה"ר שכל יתוקן המשוגה שאדם אוכל הרבה יותר מכזית ולא מברך ברכה אחרונה כי אינו יודע אם אכל במשקל כזית ונמצא גוזל ומבטל תקנת חכ' רח"ל.

---

31. יש להבין בדברי רבינו משה זצ"ל ובעוד רבים שהביאו דברי מר"ן הגר"ע בשו"ת חזו"ע (כרך ב' עמ' תקי"ח) כהוכחה שיש לשער בנפח, אך מעיון בדבריו איני מבין דבריהם שהרי כתב שם מידת בחלה ובאיסורין, וסיים שבעניין אכילה פוסקים כהב"ד שכתב שעושים משקל. (והסביר זאת ע"פ פתח הדביר שכתב שלאחר שנתברר לנו מהו שיעור ה'דרהם' לביצה כזית וכו' הולכים אחרי משקל) ופסק ע"פ זה הגר"ע שבפסח יאכל מצה במשקל תשעה 'דרהם', ולא נחית לבאר מה יהיה הדין שהנפח לא שווה למשקל ואיך אפשר להביא ראיה ברורה לנפח מדבריו.